

UZ 50. OBLJETNICU DEKLARACIJE O NAZIVU I POLOŽAJU HRVATSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA

Deklaracija – povijesna prekretnica

U zastupničkom je govoru u Hrvatskom saboru 2. svibnja 1843. Ivan Kukuljević Sakcinski uz ostalo rekao:

„Crni oblaci, puni dažda i gráda, vise nad nami i domovinom našom, silne velike vode obkoljivaju nas od svih strana i groze nam se strašnom poplavicom; kako se možemo od nje osloboditi, nego ako jame i kanale kopali budemo, po kojih će se vode ocediti i ako tvrdi most sagradili budemo, po kojem ćemo na suhom preko njih proći i od svake pogibelji izbaviti se; taj je most naš *materinski* jezik; ako smo mi njega doma ustanovili, utvrdili i podigli, ne imamo se strašiti već ništa od nikakove strane, od nikakove stvari!“¹

Od poznatoga Kukuljevićeva govora na hrvatskom jeziku do priznanja hrvatskoga kao službenoga jezika protekle su četiri godine. Hrvatski je sabor 23. listopada 1847. Kukuljevićevim zauzimanjem namjesto latinskoga proglasio službenim hrvatski jezik. Kao uspomenu na taj važan povijesni događaj Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja“ podignula je godine 1997. u Varaždinskim Toplicama spomenik hrvatskomu jeziku.

Diljem Hrvatske svake se godine od 11. do 17. ožujka obilježavaju Dani hrvatskoga jezika. Taj je spomen-tjedan utemeljen odlukom Hrvatskoga sabora 1997. u spomen na Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. Ove godine Hrvatska obilježava 50. obljetnicu Deklaracije. U drugoj polovici šezdesetih godina ponovno nametanje *sprskohrvatskoga* / *hrvatskosrpskoga* jezika kao državnoga jezika, opasnost etnojezičnoga izjednačivanja (asimilacije), gušenje vlastitoga etnolingvonima i ograničavanje prava na porabu materinskoga jezika pokrenuli su val prosvjeda pojedinih hrvatskih intelektualaca, znanstvenih ustanova i kulturnih društava u Hrvatskoj. Godine 1965. i 1966. neke su hrvatske strukovne udruge i znanstvene ustanove (Društvo književnika Hrvatske, Zagrebački lingvistički krug Hrvatskoga filološkoga društva, znanstveni kolektiv Instituta za jezik JAZU) istupili u časopisu Jezik protiv kršenja ustavnih prava hrvatskoga naroda na samostalan razvitak i naziv svojega jezika, protiv neopravdanoga lektorskog zadiranja u jezik sredstava javnoga priopćavanja i nametanja nehrvatskih jezičnih sastavnica.

U Zagrebu 9. ožujka 1967. uprava Matice hrvatske odabire povjerenstvo od 7 članova kojemu je povjerenje da izradi tekst deklaracije o pravu hrvatskoga jezika na vlastito ime i ravnopravnu porabu među drugim jugoslavenskim jezicima. U povjerenstvo Upravnoga odbora MH ušli su poznati hrvatski intelektualci: Miroslav Brandt, Dalibor Brozović, Radoslav Katičić, Tomislav Ladan, Slavko Mihalić, Slavko Pavešić i Vlatko Pavletić. Kao neposredan povod za pisanje deklaracije poslužilo je obraćanje Savezne skupštine građanima zemlje da svestrano razmotre Ustav SFRJ iz 1963. godine i pred-

¹ Stjepan Mirković, Ivan Kukuljević Sakcinski, str. 11. – 12., Zagreb, 1861.

lože izmjene. Nakon duge je rasprave tekst Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika bio prihvaćen. Deklaraciju je potpisalo 18 hrvatskih kulturnih i znanstvenih ustanova.² Deklaracija je objavljena 17. ožujka 1967. u zagrebačkom tjedniku Telegram, uz napomenu da se upućuje Saboru SR Hrvatske i Saveznoj skupštini SFRJ-a kao prijedlog u sklopu priprava za promjenu Ustava. U njoj se je tvrdilo da se ne ostvaruje odredba Novosadskoga dogovora iz 1954. godine o pravu svakoga naroda na samostalan i ravnopravan razvitak materinskoga jezika te da se provodi koncepcija jedinstvenoga „državnoga jezika“, pri čem u ulozi „državnoga jezika“ nastupa „srpski književni jezik“. Taj se „državni jezik“ preko administrativno-upravnoga aparata, sredstava javnoga pripočavanja, porabe jezika u Jugoslavenskoj narodnoj armiji, saveznom zakonodavstvu, diplomaciji i političkim organizacijama nameće kao jedinstveni jezik Hrvata i Srba. Tim se je, po mišljenju autorâ Deklaracije, hrvatski književni jezik istiskivao i stavljao u neravnopravan položaj „lokalnoga narječja“, tj. u položaj područnoga dijalekta srpskoga književnoga jezika. Hrvatska je jezična zajednica tražila jasniju formulaciju statusa hrvatskoga jezika u članku Ustava, kao i davanje pravnih jamstava za očuvanje ravnopravnoga razvitka jezične raznolikosti jugoslavenskih naroda i narodnih manjina. Znanstvene i društvene organizacije koje su potpisale Deklaraciju zahtijevale su da se osigura dosljedna poraba hrvatskoga književnoga (standardnoga) jezika u svim područjima hrvatskoga javnoga i društvenoga života. Deklaraciju su osudile komunističke vlasti, a mnogi su njezini potpisnici partijski kažnjeni, isključeni iz Partije i izbačeni s posla.

Deklaracija – brana jugounitarizmu

Deklaracija je postala simbol otpora jugoslavenskomu jezičnopolitičkomu unitarizmu, koji je pokušao umjetno spojiti, izjednačiti i ozakoniti (kodificirati) hrvatski jezik u jedan i jedinstven tzv. srpskohrvatski/hrvatskosrpski jezik. To je bila svojevrsna borba dijela hrvatske jezične zajednice za opstanak, pravo na samosvojan i samostalan razvitak hrvatskoga jezika i očuvanje njegove bogate kulturne baštine.

„... Deklaracijom su hrvatski filolozi i književnici rekli odlučni NE! najprije sebi samima da se unitarističkim putem ne smije dalje nastaviti, da taj put jednom zauvijek treba prekinuti, zatim su jasno rekli cijelomu hrvatskomu narodu kako je taj put za nas poguban, a onda su rekli NE! Komunističkoj partiji SRH i SFRJ, konačno i svim Srbima. Bilo je to

² Matica hrvatska, Društvo književnika Hrvatske, PEN-klub, Hrvatski centar, Hrvatsko filološko društvo, Odjel za filologiju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Odjel za suvremenu književnost Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Institut za jezik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Institut za književnost i teatrologiju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Katedra za suvremeni hrvatskosrpski jezik Filozofskoga fakulteta u Zadru, Katedra za suvremeni hrvatskosrpski jezik Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Katedra za povijest hrvatskog jezika i dijalektologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Katedra za jugoslavenske književnosti Filozofskoga fakulteta u Zadru, Katedra za stariju hrvatsku književnost Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Katedra za noviju hrvatsku književnost Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Institut za lingvistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Institut za nauku o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Staroslavenski institut u Zagrebu, Društvo književnih prevodilaca Hrvatske.

zaista povijesno NE, kamen međaš i u hrvatskoj politici općenito, a u hrvatskoj jezičnoj politici posebno.⁴³

Deklaracija je velik i izvanredno važan povijesni događaj za Hrvatsku jer spaja narod i hrvatski jezik u nerazdvojivu cjelinu.

Hrvatska od pamtivijeka ima vlastiti narodni naziv Hrvat i vlastiti naziv za vlastiti jezik – hrvatski jezik. U trećem retku Bašćanske ploče iz godine 1100. zapisano je: „Zvonimir, kralj hrvatski“. U Dobrinjskoj listini, pisanoj hrvatskom glagoljicom 1. siječnja 1230., stoji: „Ja Petar Petriš prekopijah z latinskoga na hrvatski jezik“, a u Istarskom razvodu iz 1275.: „pisaše listi jezikom latinskim i hrvackim“. U predgovoru knjige Počelo je u Rimu Stjepan Krasić piše:

„Jezik je (...) bitna odrednica i sastavnica identiteta svakom narodu, vezivno tkivo i najbolji jamac njegovu kulturnom i političkom jedinstvu. Zato govoriti o jeziku znači govoriti o narodu koji njime govori. Bez jezika, zapravo, nema ni naroda. Narod, naime, stvara jezik, ali i jezik stvara narod, pa čak i pojedince. ‘Jezik je grad u izgradnji kojemu svaki čovjek može pridodati poneki kamenčić.’ (Emerson, *Quotation and Originality*). Narod se, prije svega, poznaje i priznaje po jeziku, a nerijetko se i poistovjećuje s njime. On je ‘znak raspoznavanja svakoga naroda.’ (Samuel Johnson). Možda sve te pojmove najbolje izražava činjenica da je hrvatska imenica ‘jezik’ u prošlosti bila sinonimni izraz za ‘narod’. Zbog toga je sasvim razumljivo da svaki narod vlastiti jezik voli, njeguje, proučava i čuva kao najveću svetinju. U tom hrvatski narod nije nikakva iznimka. On je za očuvanje svojega jezika vodio borbu ne manju od one koju je vodio za vlastitu slobodu i neovisnost. ‘Zatreš li jezik, zatro si narod.’ (Fran Kurelac). Takvih je pokušaja bilo dosta u ne tako dalekoj prošlosti⁴⁴

Dodao bih tomu ulomku i riječi akademika Stjepana Babića koji je upozorio: „Jezik je i štit naroda kojemu pripada, a to ne mora biti vidljivo onima čiji jezik nije u pitanju.“⁴⁵

Hrvatskim je ustavom iz 1990. godine, u njegovu 12. članku, jasno i nedvojbeno određeno da je u *Republici Hrvatskoj u službenoj uporabi hrvatski jezik i latinično pismo*. Hrvatski jezik priznati je jezik u međunarodnoj zajednici i u Europskoj Uniji, samostalno se razvija u različitim znanstvenim i obrazovnim ustanovama. Hrvatski se jezik u mnogim državama diljem svijeta podučava i proučava odvojeno od bilo kojega drugoga jezika, pišu se priručnici upravo hrvatskoga jezika.

Ali valja podsjetiti da i sada postoji međunarodna skupina aktivista i dijela jezikoslovaca koji ponovno pokušavaju osporiti samosvojnost hrvatskomu jeziku, pravo hrvatskomu narodu na vlastiti jezik. Narod je povijesno odabrao svoju vjeru, jezik i kulturu, a određena aktivistička radna međunarodna skupina na bivšem jugoslavenskom prostoru ponovno pokušava propitati stečevine Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. Upravo se u Deklaraciji govori o „pravu svakog naroda na potpun suverenitet i neograničenu ravnopravnost sa svim drugim nacionalnim zajednicama“. Jugoslavenski jezični unitaristi stalno uznemiruju javnost, ne samo u

³ Stjepan Babić, Deklaracija – međaš dvaju razdoblja // Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. Zagreb, 1997., str. 210.

⁴ S. Krasić, Počelo je u Rimu, str. 13., Dubrovnik, 2009.

⁵ Jezik, 2008., god. 55., br. 5., str. 195.

Hrvatskoj nego i u drugim susjednim državama, unose pomutnju i nestabilnost u jezične zajednice koje već odavno idu samostalnim putem razvitka svojih jezika.

Narod ima ili mora imati svoj sustav vrijednosti i pravo taj sustav vrijednosti čuvati i razvijati na svoj način u vlastitoj državi na osnovi demokratskih postupaka, uglavljenih vlastitim ustavom. Dobro je napomenuti da riječ *demokracija* (grč. δημοκρατία – *dēmokratía*) u prijevodu sa starogrčkoga znači ‘vladavina naroda’, od δῆμος (*dēmos*) – ‘narod’ i κράτος (*krátos*) – ‘vladavina, vlast’. Naprijed spomenuta manjina aktivista na nedemokratski način mimo volje naroda i ustava pokušava većini nametnuti zamisao povratka na staro, na nepostojeći hrvatskosrpski/srpskohrvatski jezik ili stvaranje novoga BCHS (bosansko-crnogorsko-hrvatsko-srpskoga) jezika, stalno optužujući pojedine intelektualce i društvene institucije za tobožnji jezični nacionalizam, a u posljednje vrijeme i za jezični ekstremizam. Riječ *nacionalizam*, međutim, potječe od francuske riječi *nationalisme* (od 1798., prva poraba toga naziva pripada njemačkomu književniku Johannu Gottfriedu Herderu i francuskomu opatu Augustinu Barruelu), a ta pak od pridjeva *national* ‘narodni’, a ova od imenice *nation* ‘narod’ te dalje od latinskoga *natio* ‘rođenje, podrijetlo; pleme, narod’ i još dalje od glagola *nasci* ‘radati se, potjecati, voditi podrijetlo’.

U takvu ozračju pokušaja vraćanja na staro novim političkim preslagivanjem jugoslavenskoga prostora dobro se je podsjetiti riječi jednoga od sudionika deklaracijskih zbivanja, akademika Radoslava Katičića, koji u knjizi *Hrvatski jezik* piše:

„Trajna nam je pouka i Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika, koja je 1967. bila odgovor na političko nasilje nad hrvatskim jezikom.“⁶

Hrvatski se književni jezik kao općenarodno dobro i kulturna baština stoljećima čuva, razvija, izgrađuje i crpi iz triju narječja: čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga, čineći s njima jedinstveno obličje koje nazivamo hrvatskim jezikom. Po tom je hrvatski jezik jedinstven i samosvojan. Svoj identitet obnavlja i crpi iz tronarječne književnojezične baštine i sadašnjosti. Različita u svojim posebnostima, hrvatska su narječja istodobno u tijesnom jezičnom suodnosu.

U uvjetima globalizacije i nakon stupanja u Europsku Uniju, Hrvatskoj je potrebno državno tijelo za hrvatski jezik ili obnova ukinutoga Vijeća za normu hrvatskoga standardnoga jezika, a također bi bilo dobro izraditi jezični zakon o javnoj i službenoj uporabi hrvatskoga jezika. Jezik, kultura, povijest, duhovne vrjednote i nacionalne tradicije alfa su i omega društvenoga razvitka. Hrvatski jezik oblikuje opće duhovno, građansko, kulturno i obrazovno područje. Služiti se njime na visokoj stilskoj razini treba znati i slobodno moći svatko u Hrvatskoj. Valja mu posvećivati što više pozornosti i skrbiti o njem na svim razinama javnoga priopćavanja, od škole do državnih ustanova, jer jezik ne postoji sam po sebi, njega stalno moramo svjesno njegovati, pomno proučavati, brižno čuvati i razvijati.

Artur Bagdasarov

⁶ Zagreb, 2013., str. 242.